

PAVE PAUL VI

OM FOLKENES
FREMSKRIDT

RUNDSKRIVELSE
POPULORUM PROGRESSIO

SANKT ANSGARS FORLAG

Pave Paul VI's rundskrivelse

POPULORUM PROGRESSIO

af 26. marts 1967

Oversat af P. Tanholt Hansen s. j.

Om folkenes fremskridt

PAVE PAUL VI's
RUNDSKRIVELSE
POPULORUM
PROGRESSIO

SANKT ANSGARS FORLAG

KØBENHAVN 1967

Til biskopper, præster, ordensfolk, troende, til alle mennesker af god vilje.

Det sociale spørgsmål angår hele verden

Folkenes fremskridt.

1. Folkenes fremskridt ligger kirken stærkt på sinde; det gælder især de folkeslag, som kæmper mod sult, fattigdom, endemiske sygdomme og uvidenhed, som søger større andel i civilisationens goder, en mere effektiv udnyttelse af deres talenter, kort sagt stræber efter deres fulde udfoldelse. Det andet Vatikanerkoncil er afsluttet. En fornyet bevidsthed om evangeliets krav kendetegner kirken. Det er dens pligt at stille sig til menneskehedens tjeneste og hjælpe den til at tage dette alvorlige problem op i hele sin rækkevidde. På et afgørende vendepunkt i historien må den overbevise menneskeheden om den tvingende nødvendighed af en fælles indsats.

Pavernes sociallære.

2. I deres store rundskrivelser »Rerum Novarum«¹ af Leo XIII, »Quadragesimo Anno«² af Pius XI, »Mater et Magistra«³ og »Pacem in terris«⁴ af Johannes XXIII – for ikke at nævne Pius XII's⁵ gentagne budskab til verden – har vore forgængere stedse forsøgt at se deres tidsalders sociale problemer i evangeliets lys.

Situationen i dag.

3. Men det må stå klart for enhver, at den vigtigste kendsgerning i vore dage er, at det sociale spørgsmål angår hele verden. Det har Johannes XXIII ganske tydeligt fastslået.⁶ Koncilet har i pastoralkonstitutionen om »Kir-

ken i den moderne verden«⁷ fulgt hans ord. Konstitutionens lære er vigtig, og dens virkeliggørelse tåler ingen opsættelse. De folkeslag som sulter appellerer indtrængende til dem der lever i overflod. Deres nødskrig har rystet kirken, og den opfordrer derfor enhver til i kærlighed at høre sin nødstedte broders råb.

Vore rejser.

4. Før vor ophøjelse til pave bragte to rejser – den ene til Latinamerika (1960) og den anden til Afrika (1962) – os i umiddelbar kontakt med de foruroligende problemer, som tynger disse kontinenter fulde af liv og håb. Efter at være blevet indsat i det embede, som pålægger os en faders omsorg for alle mennesker, har vi påny ved rejser til Det hellige Land og til Indien med egne øjne set og på nærmeste hold fornemmet de uhyre vanskeligheder, udviklingsproblemet stiller hine folk af ældgammel kultur overfor. Under det 2. Vatikanerkoncil fik vi som ved forsynets tilskikkelse lejlighed til at henvende os til De Forenede Nations Generalforsamling: foran denne verdensomspændende forsamling blev vi de fattige folkeslags talsmand.

Retfærdighed og fred.

5. Vi har bestræbt os på at opfylde koncilets ønsker og på at give Den hellige Stols bidrag til udviklingslandene konkret form. Derfor har vi følt os foranlediget til at oprette en pavelig kommission med den opgave at bringe hele Gudsfolket til erkendelse af den indsats, som den nuværende situation kræver: nemlig hjælp til de fattige folkeslags udvikling, fremme af den sociale retfærdighed nationerne imellem, hjælp til selvhjælp til de mindre heldigt stillede, så de kan varetage deres egen udvikling. »Retfærdighed og Fred« er på én gang kommissionens navn og dens program. Vi tænker, at den kan og bør forene alle mennesker af god vilje med vore katolske sønner og kristne brødre.

Det er da også til alle, at vi i dag retter denne højtidelige opfordring til med forenede kræfter at arbejde for menneskets fulde udvikling og menneskehedens solidariske udvikling.

1. del

Menneskets fulde udvikling

I. Problem

Menneskenes længsler.

6. Udfrielse af elendigheden, sikring af midler til livets ophold, sundhed, fast arbejde, udvidet medansvar, beskyttelse mod overgreb og mod krænkelse af den menneskelige værdighed, bedre undervisning; kort sagt: at øge sin indsats, sin viden og sin ejendom for derigennem at være mere menneske. Dette er menneskets længsler i dag, og dog er en stor del af dem dømt til at leve på et eksistensminimum, som gør denne berettigede længsel illusorisk. Derudover føler mange folk, som først for nylig har opnået national uafhængighed, nødvendigheden af at udbygge den politiske frihed gennem en vækst i frihed og værdighed på det sociale såvel som på det økonomiske plan for at sikre deres borgere en bred menneskelig udfoldelse og for at indtage den plads i folkenes fællesskab, som tilkommer dem.

Kolonisation og kolonialisme.

7. I forhold til omfanget og vigtigheden af den foreliggende opgave er de nedarvede hjælpemidler utilstrækkelige, men de mangler i hvert fald ikke. Man må sikkert indrømme, at kolonimagterne ofte søgte deres egne interesser, deres magtposition og prestige, og at deres tilbagevækning undertiden efterlod en sårbar økonomisk situation, som f.eks. den at være henvist til udbyttet af en eneste produktion, hvis priser er underkastet bratte og kraftige svingninger. Disse fejl og skadelige virkninger af en be-

stemt form for kolonialisme kan ikke benægtes. Alligevel må man også udtrykke sin anerkendelse af mange koloniasatorers dygtighed og indsats. For mangt et tilbagestående land har de stillet deres viden og kunnen til rådighed og efterladt rige frugter af deres virken. Så ufuldkomne de engang oprettede indretninger end er, så har de dog reduceret uvidenhed og sygdom, etableret gode forbindelser og forbedret levevilkårene.

Voksende ulighed.

8. Når dette er sagt og taget til efterretning, så forbliver det dog kun alt for sandt, at denne udrustning givet er utilstrækkelig til at møde den moderne økonomis hårde virkelighed. Overlades verden til kræfternes frie spil, så fører dette automatisk til en forværring og ikke til en udjævning af misforholdet i levestandarden: de rige folk kan glæde sig over en hastig stigning, mens de fattige kun vinder langsomt fremad. Derved vokser uligheden: nogle frembringer en overflod af levnedsmidler, som andre har en forfærdelig mangel på, og sidstnævnte må tilmed se deres egen udførsel truet.

Erkendelse af situationen.

9. Samtidig har de sociale konflikter antaget verdensdimensioner. Den stærke uro, som har bemægtiget sig de fattige klasser i lande med begyndende industri, breder sig nu til lande, hvis erhvervsliv er næsten udelukkende agrarisk: Også bønderne får øjnene op for deres uforskyldte elendighed.⁹ Til alt dette kommer yderligere den store forargelse, der følger af den skrigende uretfærdighed, ikke blot med hensyn til fordelingen af goderne, men endnu mere m.h.t. den deraf følgende fordeling af magtbeføjelser. En fåtallig klasse nyder i mange lande en forfinet kultur, mens resten af befolkningen, som er fattig og spredt, er »berøvet praktisk talt enhver mulighed for personligt ini-

tiativ og ansvar, og lever og arbejder under vilkår, som er menneskeuværdige«. ¹⁰

Kulturernes sammenstød.

10. Desuden bevirker sammenstødet mellem de nedarvede kulturer og den ny industrialiserede verden, at strukturer, som ikke kan tilpasse sig de ændrede omstændigheder, bryder sammen. Rammerne, som ofte var snævre, gav dog den enkelte og familien det nødvendige rygstød i livet. De ældre holder fast ved dem, mens de yngre frigør sig og søger nye sociale livsformer. Konflikten mellem generationerne udvikler sig således til et tragisk dilemma: enten beholde de gamle skikke og den gamle tro og give afkald på fremskridtet, eller åbne sig for den udefra kommende teknik og civilisation og til gengæld ofre traditionen med al dens menneskelige rigdom. Og ganske rigtigt: tidligere tiders moralske, åndelige og religiøse rygstød forsvinder alt for ofte, uden at indføjelser i den nye verden er tilstrækkeligt sikret.

Konklusion.

11. I denne forvirrede situation vokser fristelsen til at hengive sig til messiaslærer rige på løfter, men som i virkeligheden blot er luftkasteller. Hvem kan være blind for de farer, som følger heraf: voldelige reaktioner fra massernes side, opstande og en langsom bevægen sig ind i totalitære systemer? Det er de problemer, vi står overfor, og hvis alvor enhver kan indse.

II. Kirken og udviklingen

Missionærernes indsats.

12. Tro mod sin guddommelige indstifters lære og eksempel, der satte forkyndelsen af det glade budskab for

de fattige som et tegn på sin guddommelige sendelse,¹¹ har kirken altid bestræbt sig på at føre de mennesker, den bragte troen på Kristus, til sand menneskeværdighed. Dens missionærer har bygget kirker, herberger, hospitaler, skoler og universiteter. Ved at lære de indfødte en bedre udnyttelse af landets naturlige hjælpemidler har de ikke sjældent beskyttet dem mod de fremmedes grådighed. Naturligvis var deres værk som alt menneskeværk ufuldkomment, og undertiden blandede de deres hjemlands tænke- og levemåde sammen med forkyndelsen af evangeliets egentlige budskab. Alligevel forstod de også at pleje og fremme de stedlige livsformer. Mange steder var de blandt pionererne både hvad det materielle fremskridt og det kulturelle opsving angår. For blot at nævne et eksempel: Charles de Foucauld, som på grund af sin godhed blev kaldt »Alles broder«, og som udgav en værdifuld ordbog over Tuaregsproget. Med ærbødighed tænker vi på alle disse – oftest ukendte – banebrydere, for hvem Kristi kærlighed var drivkraften, og på deres ligesindede og efterfølgere, som indtil den dag i dag storsindet og uselvisk tjener dem, som de bringer evangeliet.

Kirken og verden.

13. Men i fremtiden vil et begrænset og individuelt initiativ være utilstrækkeligt. Den øjeblikkelige situation i verden kræver en fælles aktion beroende på en klar indsigt i de økonomiske, sociale, kulturelle og intellektuelle forhold. Fortrolig med mennesket og dets anliggender tager kirken, uden på nogen måde at ville blande sig i staternes politik, sigte »alene på dette ene mål: under trøsteråndens ledelse at fortsætte Kristi værk; han som kom til verden for at vidne om sandheden, for at frelse, ikke for at dømmes, for at tjene, ikke for at blive betjent«. ¹² Indstiftet for allerede her på jorden at oprette Guds rige og ikke for at tilkæmpe sig jordisk magt hævder kirken som

sin klare mening, at de to beføjelser er adskilte, og at såvel den kirkelige som den statslige magt, hver især inden for sit område er højeste instans¹³. Men som en levende del af historien er det dens pligt at »forske tidens tegn og tyde dem i Evangeliets lys«¹⁴. Den tager del i menneskets højeste stræben og lider under at se den uopfyldt. Den ønsker at hjælpe mennesket til dets fulde udfoldelse, og derfor tilbyder den det, som er dens særlige eje: et universelt syn på mennesket og menneskeheden.

DET KRISTNE SYN PÅ UDVIKLINGEN

14. Udvikling er ikke simpelthen det samme som økonomisk vækst. Sand udvikling må omfatte det hele, må have hele mennesket og hele menneskeheden for øje. Med rette har en kendt ekspert understreget: »Vi kan ikke gå med til at skille det økonomiske fra det menneskelige, skille udviklingen fra den kultur, den tilhører. Det som tæller for os er mennesket, det enkelte menneske, grupper af mennesker, hele menneskeheden.«¹⁵

Guds kald til mennesket.

15. Efter Guds plan er ethvert menneske kaldet til at udvikle sig: thi livet som sådan er et kald. Allerede i fødslen har vi alle fået skænket som i **him** en rigdom på evner og egenskaber, som skal gøres frugtbringende. Deres udfoldelse, som er et resultat af omgivelsernes opdragelse og af egne anstrengelser, gør det muligt for enhver at styre frem mod det mål, som skaberen har bestemt for ham. Udstyret med forstand og vilje er mennesket lige så ansvarlig for sin udvikling som for sin frelse. Hjulpet til rette – undertiden også hemmet – af sine opdragere og af sine omgivelser, forbliver dog enhver, uanset hvilke på-

virksomheder han er genstand for, til syvende og sidst selv sin egen lykkes smed og selv årsag til sine nederlag. Ved blot at anstrenge forstand og vilje er enhver i stand til at vokse i menneskelighed, blive mere værdifuld, kort sagt: vokse i væren.

Ansvar overfor sig selv.

16. Denne vækst er i øvrigt ikke overladt til den enkeltes forgodtbefindende. Ligesom skabningen som helhed har sit mål i skaberen, må da også den enkelte med ånd udstyrede skabning selv rette sit liv mod Gud, den øverste sandhed og det højeste gode. Således indeholder vor udvikling som menneske ligesom summen af alle vore pligter. Men hertil kommer: Denne naturlige harmoni, beriget gennem den personlige og ansvarsbevidste indsats, er ikke det højeste. Ved at få del i Kristi eget liv oplever mennesket en helt ny udfoldelse, en virkelig humanisme, som overstiger det naturlige plan og skænker den højeste grad af livsfylde; dette er den menneskelige udviklings højeste mål og inderste mening.

Ansvar overfor samfundet.

17. Men mennesket er også medlem af samfundet og derfor knyttet sammen med hele menneskeheden. Således er alle mennesker – og ikke blot de særligt udvalgte – kaldet til deres fulde udfoldelse. Kulturer fødes, vokser og dør. Men ligesom hver bølge ved flod når et stykke højere op på stranden, således skrider også menneskeheden fremad på sin vej gennem historien. Som arvtagere efter svundne slægter og nydende godt af vor egen tids frembringelser har vi en forpligtelse overfor alle mennesker. Vi har derfor heller ikke lov til at forholde os ligegyldige overfor dem, som efter os skal føre den menneskelige familie videre. Det ubestridelige skæbnefællesskab mellem alle mennesker er ikke blot en gave, men tillige en forpligtelse.

Værdiernes rangorden.

18. Denne udvikling af den enkelte og af samfundet udsættes for fare, hvis godernes sande rangorden blev ophævet. Stræben efter de nødvendige goder er berettiget og arbejdet for at opnå dem en pligt: »Den der ikke arbejder, skal heller ikke have føden«¹⁶. Men erhvervelsen af timelige goder kan udarte til begærlighed, til en trang til stadig at ville besidde mere og til fristelsen til at udvide sin magt. Den enkeltes, familiens og nationernes gerrighed kan gribe både fattige og rige og hos begge fremkalde en kvælende materialisme.

Fremskridtets to sider.

19. Stadig at besidde mere er altså hverken for folkene eller for det enkelte menneske det højeste mål. Enhver økonomisk fremgang har to sider: på den ene side uundværlig for menneskets vækst som menneske spærrer den ham på den anden side inde som i et fængsel, når den bliver til det højeste gode, som hindrer alt videre udsyn. Sker dette, bliver hjerterne hårde og ånden lukket inde i sig selv; menneskene kommer ikke længere sammen for venskabs skyld, men for at sikre egne interesser; der opstår let strid og splittelse. Den énsidige stræben efter besiddelse standser den indre vækst og spærrer vejen til sand storhed: for nationerne såvel som for den enkelte er begærligheden det tydeligste tegn på moralsk underudvikling.

En mere menneskeværdig tilværelse.

20. Vel har udviklingen brug for stadig flere teknikere, men endnu større er behovet for kloge og dybt tænkende mennesker, som retter deres søgen mod en ny humanisme, der tillader vor tids menneske at genfinde sig selv i et ja til de højeste værdier: kærlighed, venskab, bøn og meditation¹⁷. Således vil det sande fremskridt, der for den en-

kelte såvel som for helheden betyder overgangen fra en mindre menneskeværdig til en mere menneskeværdig tilværelse, helt og fuldt ske fyldest.

Idealet.

21. Mindre menneskeværdigt: er al den materielle nød hos dem, som lever under et eksistensminimum, og al den moralske nød hos dem, der lider under deres egen egoisme. Mindre menneskeværdigt: er alle tilfælde af undertrykkelse, hvad enten de er opstået ved misbrug af besiddelse eller af magt, ved udbytning af arbejderne eller ved uretfærdige transaktioner. Mere menneskeværdigt: er udfrielse af elendigheden henimod besiddelse af det nødvendige, overvindelse af sociale onder, forøgelse af viden og tilegnelse af kultur. Mere menneskeværdigt: består også i en højere agtelse for næsten, i en tilegnelse af fattigdommens ånd¹⁸, i samarbejde til det fælles bedste, i viljen til fred. Mere menneskeværdigt: gennem menneskets anerkendelse af de højeste værdier og af Gud som deres kilde og mål. Mere menneskeværdigt: det er endelig fremfor alt troen, Guds gave, antaget af den gode vilje hos mennesket, og enheden i Kristi kærlighed, Han som kalder os alle til et liv som børn af den levende Gud, alle menneskers Fader.

III. Vejen til en løsning

GODERNE ER TIL FOR ALLE

22. »Opfyld jorden og gør jer til herre over den«¹⁹. Alerede på første side lærer Biblen os, at hele skabningen er til for menneskenes skyld. Det er menneskets opgave at sætte sin åndelige kraft ind for at udnytte dens værdier

og igennem sit arbejde så at sige lægge sidste hånd på værket for at gøre den tjenlig for sig. Hvis jorden er skabt for at yde enhver midler til underhold og værktøj til frem-skridt, så har ethvert menneske ret til her at finde, hvad han måtte have brug for. Koncilet gjorde opmærksom her-på: »Gud har bestemt, at jorden og alt hvad den rummer skal tjene alle mennesker og alle folkeslag, så at de skabte ting bliver tilgængelige for alle, med samme ret, under ret-færdighedens tilsyn og kærlighedens inspiration«²⁰. Alle andre rettigheder, ligegyldigt hvilke, også retten til ejen-dom og fri handel, er underordnede i forhold hertil: de må altså ikke besværliggøre dens virkeliggørelse, men skal tværtimod lette den, og det er en alvorlig og påtrængende social opgave at gengive dem deres oprindelige bestem-melse.

Ejendom.

23. »Men den, der har jordisk gods og ser sin broder lide nød og lukker sit hjerte for ham, hvorledes kan Guds kær-lighed blive i ham?«²¹. Det er bekendt, hvor bestemt kirkefædrene har betonet, hvilken indstilling de besiddende skal have overfor de nødlidende: »Det er ikke dit eje«, si-ger således den hellige Ambrosius, »som du i din gavmild-hed skænker den fattige; du giver ham blot tilbage, hvad der tilhører ham. For det som blev givet alle til fælles brug, det har du tilranet dig. Jorden er givet til alle og ikke kun til de rige«²². Det vil sige, at ingen har lov at betragte pri-vat eje som en ubetinget og absolut ret. Ingen er berettiget til at beholde sit overskud udelukkende til eget brug, når andre mangler det nødvendige. Kort sagt: »Ejendomsret-ten må ifølge kirkefædrenes og de store teologers traditio-nelle lære aldrig udøves til skade for almenvellet«. Skulle en konflikt opstå mellem »velerhvervede private rettighe-der og behov af væsentlig samfundsmæssig betydning«, så

påhviler det de offentlige myndigheder »under aktiv medvirken af enkeltpersoner og sociale grupper at finde frem til en løsning.«²³

Brugen af indtægter.

24. Almenvellet kræver derfor undertiden en ekspropriation, hvis en bestemt besiddelse p.gr. af sin størrelse, sin dårlige eller helt svigtende udnyttelse, p.gr. af den elendighed den påfører befolkningen eller den betydelige skade landets interesser lider, stiller sig hindrende i vejen for det fælles velfærd. Koncilet har sagt dette meget tydeligt²⁴ og ikke mindre tydeligt erklæret, at til rådighed stående midler ikke simpelthen er overgivet menneskenes vilkårlige skalten og valten, og at egoistisk spekulation bør være bandlyst. Allerede af den grund kan man ikke godkende, at skatteborgere med helt store fortjenester, hidrørende fra landets egne hjælpekilder og virksomhed, overfører en betragtelig del deraf til udlandet udelukkende for deres egen vindings skyld, og uden at de kymrer sig om den klare uret, de dermed tilføjer deres land.²⁵

INDUSTRIALISERINGEN

25. Nødvendig for den økonomiske fremgang og for det menneskelige fremskridt er industrialiseringen på samme tid tegn på og også iværksætter af udviklingen. Gennem hårdnakket indsats af sin intelligens og af sit arbejde fravriter mennesket skridt for skridt naturen dens hemmeligheder, drager større nytte af dens rigdomme. Samtidig med at mennesket vinder herredømme over sig selv, udvikles lysten til forskning og opfindelse, mod til at indgå en fornuftig risiko, dristig foretagsomhed, behjertet initiativ og sans for ansvarlighed.

Den liberale kapitalisme.

26. Med støtte i disse nye samfundsformer har der desværre udviklet sig et system, som betragter gevinsten som den egentlige drivkraft bag det økonomiske fremskridt, konkurrence som erhvervslivets øverste lov, privat ejendomsret til produktionsmidlerne som en absolut ret uden grænser og uden modsvarende pligter overfor samfundet. Denne hæmningsløse liberalisme førte til hint diktatur, som Pius XI med rette stemplede som oprindelsen til »Højfinansens internationale imperialism«²⁶. Man kan ikke skarpt nok fordømme et sådant misbrug; endnu engang skal der højtideligt mindes om, at samfundsøkonomien står i menneskets tjeneste²⁷. Men selvom det også er sandt, at en vis form for kapitalisme har været kilde til megen lidelse, uretfærdighed og broderstrid, hvis følger endnu er mærkbare, så ville man dog med urette bebrejde industrialiseringen som sådan disse onder, som skyldes det uretfærdige system, der ledsagede den. Tværtimod må man retfærdigvis anerkende det uerstattelige bidrag, som arbejdets systematisering og det industrielle fremskridt har ydet udviklingen.

Arbejdet.

27. Omend man måske har omgivet arbejdet med en vis overdreven mystik, så forbliver det dog ikke mindre sandt, at det er villet af Gud og velsignet af Ham. Skabt i Guds billede »må mennesket samarbejde med skaberen henimod skabningens fuldendelse og præge verden mod den ånd, som det selv har modtaget«²⁸. Gud, som har skænket mennesket forstand, fantasi og indfølelse, har dermed givet det midler til så at sige at fuldende sit værk: om kunstner eller håndværker, om værkfører, arbejder eller bonde, enhver der arbejder er også skaber. Bøjet over det genstridige stof påfører arbejderen det sit person-

lige præg og vokser samtidig selv i udholdenhed, dygtighed, og opfindersnilde. Ja, arbejdet, som udføres i fællesskab, i håb, lidelse, stræben og glæde, dette arbejde forener viljer og ånd og knytter hjerterne sammen: under arbejdet opdager menneskene, at de er brødre²⁹.

Arbejdets to sider.

28. Arbejdet har utvivlsomt to sider: det lover penge, nydelse, magt; frister den ene til egoisme, den anden til oprør; men det udvikler også en arbejdsetik, pligtfølelse og næstekærlighed. Jo mere videnskabeligt og jo bedre det bliver organiseret, desto større er risikoen for, at det bliver umenneskeligt og gør mennesket til slave. For arbejdet kan kun kaldes menneskeligt, hvis det giver plads for både forstand og frihed. Johannes XXIII har påpeget, hvor uhyre vigtigt det er at gengive arbejderens hans menneskelige værdighed ved reelt at lade ham være meddelagtig i det fælles værk: »Man må stræbe efter, at virksomhederne bliver et fællesskab af personer både hvad angår personalets indbyrdes forhold, deres forskellige hverv og deres stilling.«³⁰ Menneskenes slid har derudover for den kristne en dybere betydning: medvirken til skabelsen af den overnaturlige verden,³¹ som først bliver virkelighed, når vi alle er blevet det fuldkomne menneske, som ifølge apostlen Paulus »rummer Kristi fylde«.³²

OPGAVEN HASTER

29. Det haster. For mange mennesker lider nød. Afstanden mellem fremskridtet på den ene side og stagnationen, eller bedre sagt tilbageskridtet på den anden side, vokser. Det forestående arbejde må gå frem harmonisk, ellers går det ud over den fornødne ligevægt. En uforberedt landbrugsreform kan forfejle sit mål. En for hastig indu-

strialisering kan bryde rammer, som endnu er nødvendige, og fremkalde sociale nødstilstande, som ville være et menneskeligt tilbageskridt.

Fristelsen til vold.

30. Der gives ganske sikkert situationer, hvor uretfærdigheden råber mod himlen. Når hele folkeslag, som end ikke har det nødvendige, lever i en sådan afhængighed, at de berøves ethvert initiativ og ansvar uden nogen mulighed for kulturel fremgang, og uden nogen mulighed for indflydelse på det sociale og det politiske liv, så er fristelsen stor til med vold at tilbagevise sådanne krænkelse af den menneskelige værdighed.

Revolution.

31. Alligevel: Enhver revolutionær rejsning – undtagen i tilfælde af åbenbart og vedvarende tyranni, som ville være en grov krænkelse af personens grundrettigheder og på farlig måde undergrave almenvellet i landet – avler ny uret, fører til nye omvæltninger, efterlader nye ruiner. Man kan ikke overvinde et onde ved hjælp at et endnu større onde.

Reformer.

32. Man må forstå os ret: vi må modigt møde den øjeblikkelige situation, tage kampen op mod al uretfærdighed og overvinde den. Udviklingen kræver dristige og banebrydende forandringer. Påkrævede reformer må gennemføres uden tøven. Enhver må helt og fuldt tage del heri, især de, som gennem deres uddannelse, deres stilling og deres indflydelse har særlige muligheder for at opnå et resultat. Gid de måtte give det gode eksempel og, ligesom nogle af vore brødre indenfor biskopperne, dele ud af deres eget gods³³. Derved opfylder de menneskenes forventninger og er tro mod Guds Ånd, for »nu som før virker

Evangeliet som en surdej i menneskenes hjerter, for at styrke deres uafviselige krav på menneskelig værdighed«³⁴.

PROGRAM OG PLANLÆGNING

33. Det private initiativ alene og den fri konkurrence kan ikke sikre udviklingen et gunstigt forløb. Man må ikke risikere, at de riges rigdom og de stærkes styrke bliver endnu større, mens de fattiges elendighed og de undertryktes ufrihed evigt tiltager. Det er nødvendigt at have programmer, som »opmuntrer, tilskynder, samordner, supplerer og integrerer de enkeltes og organisationernes aktion«³⁵ Det er de offentlige myndigheders opgave at træffe valget: hvilke foretagender skal sættes i gang, hvilke mål ønsker man at opnå, hvilke midler skal anvendes. Det er også den, som må anspore alle i det fælles værk indsatte kræfter. Men den må drage omsorg for, at både det private og organisationernes initiativ finder sammen i dette arbejde. Således undgås faren for en fuldstændig kollektivisering og en mere eller mindre vilkårlig planlægning, som ophæver friheden og udelukker den menneskelige person fra at udøve sine grundlæggende rettigheder.

I menneskets tjeneste.

34. Ethvert program, der tilsigter en produktionsstigning, har kun for såvidt berettigelse, som det tjener mennesket. Det er til for at udjævne uligheder, bekæmpe forskelsbehandling, udfri mennesket af trældom, gøre det egnet til selv at overtage ansvaret for sit materielle vel, sin åndelige og religiøse udvikling. Ordet udvikling vil i virkeligheden sige at drage lige så meget omsorg for det sociale som for det økonomiske fremskridt. Det er ikke tilstrækkeligt at

sørge for en forøgelse af den fælles formue, for at den skal fordeles ligeligt. Det er ikke nok at fremme teknikken, for at jorden skal blive mere menneskelig at bebo. Fejltagelserne hos dem, som ligger foran i udviklingen, bør være en advarsel til udviklingslandene om at undgå farerne på dette område. Morgendagens teknokrati kan føre lige så alvorlige onder med sig som gårsdagens liberalisme. Økonomi og teknik får kun mening ud fra mennesket, som de skal tjene. Og mennesket er kun virkeligt menneske i det omfang, det selv er herre over sine handlinger og kan dømmes om deres værdi og således selv være ophavsmand til sin fremgang i overensstemmelse med den natur, som skaberens har givet det, og hvis muligheder og krav det frit har overtaget.

Kampen mod analfabetismen.

35. Man kan endda hævde, at det økonomiske fremskridt i første række afhænger af den sociale fremgang. Derfor er en elementæruddannelse det første, en udviklingsplan må beskæftige sig med. Hungeren efter uddannelse er i virkeligheden ikke mindre trykkende end hungeren efter føde. Analfabeten lider af åndelig underernæring. At kunne læse og skrive og at modtage en faglig uddannelse betyder, at man får selvtillid og opdager, at man kan gøre fremskridt sammen med andre. Som vi sagde i vort budskab til UNESCO-kongressen i Teheran i året 1965, er det at lære alfabetet for mennesket en »afgørende faktor for hans sociale integration såvel som for hans personlige berigelse og for samfundet et førsterangs middel til økonomisk fremskridt og udvikling«³⁶. Derfor glæder vi os over det gode arbejde, der gennem privat initiativ, gennem de offentlige myndigheder og de internationale organisationer ydes på dette område; de står forrest i udviklingsarbejdet, for de sætter mennesket i stand til selv at føre det videre.

Familien.

36. Mennesket er kun sig selv i sit sociale milieu, hvor familien spiller en væsentlig rolle. Dens indflydelse har måske kunnet gå ud over hvad der i betragtning af tid og sted måtte anses for rimeligt, fremfor alt når det skete på bekostning af personens fundamentale frihed. Men selvom de overleverede sociale rammer i de lande, som står midt i deres udvikling, ofte er for lidt elastiske og for dårligt indrettede, vil de alligevel en tid lang være nødvendige, når blot de lidt efter lidt opgiver deres overdrevne indflydelse. Den normale familie, som bygger på engifte og bestandighed, sådan som Gud har villet den³⁷ og kristendommen helliget den, bør forblive det sted »hvor flere generationer mødes og hjælper hinanden frem til en dybere livsforståelse i fuld respekt for både individernes rettigheder og fælleslivets krav«³⁸.

Befolkningsproblemer.

37. Det er rigtigt, at en hurtig befolkningstilvækst alt for ofte føjer yderligere vanskeligheder til udviklingsproblemet; befolkningen tiltager hurtigere end de forhåndenværende hjulpekilder, og man bevæger sig tilsyneladende i en ond cirkel. Fristelsen til at bremse befolkningstilvæksten gennem radikale forholdsregler er da stor. Staten har uden tvivl ret til indgreb indenfor grænserne af sin kompetence ved at gennemføre en formålstjenlig oplysning og egnede forholdsregler, forudsat at de er i overensstemmelse med morallovens krav og respekterer ægtefællernes selvbestemmelsesret. Uden den umistelige ret til at indgå ægteskab og til at sætte børn i verden gives ingen menneskelig værdighed. Det er til syvende og sidst forældrene selv, som efter moden overvejelse må afgøre, hvor mange børn de vil have. De må herved betænke deres ansvar over for Gud, over for sig selv, over for de børn, de allerede har

sat i verden, og over for det samfund, de naturligt tilhører; de må følge deres samvittighed, der er belært af Guds lov, som må fortolkes og ske fyldest i tillid til Ham³⁹.

Faglige organisationer.

38. I bestræbelserne på at fremme udviklingen finder mennesket, som i familien har sit naturlige hjemsted, ofte støtte i faglige organisationer. Samtidig med at deres eksistensberettigelse består i at fremme deres medlemmers interesser, har de en stor forpligtelse overfor den opdragende virksomhed, de kan og bør påtage sig. Gennem deres oplysende og uddannende arbejde kan de yde meget til hos alle at vække sansen for det almene vel og de pligter, det pålægger enhver.

Pluralismens berettigelse.

39. Al social handlen bygger på en doktrin. Den kristne vil ikke kunne anerkende et system, som hviler på en materialistisk og ateistisk filosofi, som hverken respekterer menneskets overnaturlige mål, dets frihed eller dets værdighed som menneske. Forudsat at disse værdier er sikret, er der intet at indvende imod en pluralisme af faglige og erhvervsmæssige organisationer; i mange henseender kan denne pluralisme endda siges at være nyttig, fordi den værner om friheden og opmuntrer kappestriden. Af ganske hjerte hylder vi alle dem, som her i uselvisk arbejde tjener deres brødre.

Kulturens fremme.

40. Ved siden af de faglige organisationer yder også de kulturelle institutioner deres indsats. Deres rolle for udviklingens gunstige forløb er ikke mindre vigtig. »Verdens fremtid ville være i alvorlig fare«, betoner koncilet, »hvis ikke vor tidsalder giver plads for åndspersonligheder«. Og det tilføjer: »Mange nationer, som er fattige på materiel-

le goder, men rige på visdom, vil på dette punkt kunne være til stor hjælp for andre«⁴⁰. Om rig eller fattig: ethvert land besidder en kultur, som det har overtaget fra forfædrene: institutioner, der er nødvendige for det materielle liv, og fremragende åndelige frembringelser af kunstnerisk, intellektuel og religiøs art; når disse frembringelser rummer sande menneskelige værdier, ville det være en stor fejl at ofre dem til fordel for de før nævnte institutioner. Et folk, som ville gå med til dette, vil derved miste det bedste, det ejede, det ville for at leve opofre meningen med livet. Kristi ord: »Hvad nytter det et menneske, om han vinder hele verden, men tager skade på sin sjæl«⁴¹, gælder også folkeslagene.

Materialismens fristelse.

41. De fattige folkeslag kan ikke vogte sig nok for den fristelse, som kommer til dem fra de rige. Disse bringer alt for ofte sammen med deres forbilledlige resultater indenfor teknik og kultur mønstret til en aktivitet, som næsten udelukkende retter sig mod opnåelsen af materiel lykke. Ikke som om denne i sig selv udelukker åndelig udfoldelse. Tværtimod: »Menneskeånden, som således bliver mere frigjort fra det skabtes herredømme, kan lettere hæve sig op til dyrkelse og beskuelse af skaberen«⁴². Men »den moderne civilisation kan – rigtignok ikke i sig selv, men fordi den i for høj grad er optaget af jordiske spørgsmål – ofte gøre det vanskeligere at nærme sig Gud«⁴³. Udviklingslandene må altså forstå at vælge blandt det, som tilbydes dem: være kritiske og afslå skiværdier, som blot fører til en fornedrelse af det menneskelige ideal, derimod tage imod de sunde og nyttige værdier og udvikle dem i samklang med deres egne og i overensstemmelse med deres særlige folkeånd.

PÅ VEJ MOD EN FULD HUMANISME

Konklusion.

42. Det er en fuld og hel humanisme, det gælder at tilstræbe.⁴⁴ Og hvad betyder det andet end en omfattende udvikling af hele mennesket og af alle mennesker? En i sig selv indesluttet humanisme, som lukker de åndelige værdier og Gud, deres ophav, ude, kunne måske se ud til at vinde sejr. Uden tvivl kan mennesket indrette verden uden Gud, men »uden Gud kan det til syvende og sidst kun indrette den imod mennesket. Den i sig selv indesluttede humanisme er en umenneskelig humanisme«⁴⁵. Den sande humanisme er åben over for det absolut højeste i taknemlig anerkendelse af et kald, som giver den sande forståelse af, hvad menneskeligt liv vil sige. Mennesket er ingenlunde højeste værdinorm, men virkeliggør sig selv alene ved at gå ud over sig selv. Med rette siger Pascal: Mennesket overstiger uendeligt mennesket⁴⁶.

2. del

Menneskehedens solidariske udvikling

Indledning.

43. Menneskets fulde udvikling kan ikke ske uden en samtidig solidarisk udvikling af hele menneskeheden. Vi sagde det i Bombay: »Mennesket må komme mennesket i møde, folkene må mødes som brødre og søstre, som Guds børn. I denne gensidige forståelse og i dette gensidige venskab, i dette hellige fællesskab må vi også sammen begynde arbejdet på at opbygge menneskehedens fælles fremtid«⁴⁷. Derfor foreslog vi at finde frem til konkrete og praktiske former for organisation og samarbejde, for at samle de til rådighed stående hjælpemidler og således virkeliggøre et sandt fællesskab af alle nationer.

Folkenes broderskab.

44. Denne pligt påhviler i første række dem, der er bedre stillet. Den har sin rod i menneskenes naturlige og overnaturlige broderskab og kan ses fra en tredobbelt synsvinkel: i pligten til solidaritet, d.v.s. den hjælp som de rige nationer bør yde lande under udvikling: i pligten til social retfærdighed, d.v.s. afhjælpning af mangler i handelsforbindelserne mellem de stærke og de svage folk; i pligten til kærlighed overfor alle, d.v.s. indsatsen for at fremme en mere menneskelig verden, hvor alle kan give og modtage, uden at den enes fremskridt vil betyde en hindring for den andens udvikling. Spørgsmålet er betydningsfuldt, for heraf afhænger civilisationens fremtid.

I. Hjælp til de svage

Kamp mod sulten.

45. »Hvis en broder eller søster mangler det daglige brød, og en af jer siger til dem: »Gå bort i fred, klæd jer varmt og spis jer mæt«, men ikke giver dem det, legemet behøver, hvad nytter det så?«⁴⁸. I dag kan ingen længere være uvidende om, at der gives hele kontinenter, hvor utallige mænd og kvinder pines af sult, utallige børn er så underernærede, at et stort antal dør som spæde, og mange andres legemlige og sjælelige udvikling undergraves, så store områder er dømt til den sorteste håbløshed.

I dag.

46. Dybt bekymrede opråb har allerede lydt. Johs. XXIII's appel fik en hjertelig modtagelse⁴⁹. Vi selv gentog den i vort julebudskab i 1963⁵⁰ og påny med henblik på Indien i 1966⁵¹. Den kampagne mod sulten, som blev startet af den internationale organisation for ernæring og landbrug (FAO), og som blev opmuntret af Den hellige Stol, har fundet overvældende støtte. Vor egen Caritas Internationalis virker overalt, og under tilskyndelse af vore brødre inden for bispeembedet yder talrige katolikker deres bidrag og deres selvforglemmende indsats for at hjælpe de nødlidende og udvider således skridt for skridt kredsen af dem, der er deres næste.

I morgen.

47. Men dette er ikke tilstrækkeligt, lige så lidt som de private og offentlige investeringer, gaver og lån vil være tilstrækkelige. For det drejer sig ikke blot om at besejre sulten, ja ikke engang om at fordrive fattigdommen. Kampen mod elendigheden, så presserende og nødvendig den end er, er for lidt. Det drejer sig om at bygge en verden op, hvor ethvert menneske uden hensyn til race, religion og

nationalitet kan leve en fuldt ud menneskelig tilværelse fri for trældom under mennesker eller under en natur, de endnu ikke magter; en verden, hvor frihed ikke blot er en tom frase, og hvor den fattige Lazarus kan sidde ved samme bord som den rige⁵². Dette kræver storsind, mange ofre og en utrættelig indsats af dem, der er rige. Enhver må ransage samvittigheden, som taler sit eget sprog i vor tid. Er han rede til med sine penge at understøtte arbejder og hjælpeaktioner, der igangsættes til fordel for de fattige? Vil han betale mere i skat, for at det offentlige kan forøge sin hjælp til udviklingen? Er han rede til at købe varer til højere priser, for at producenten kan opnå en mere retfærdig pris? Vil han i nødsfald selv forlade sit hjemland for at bidrage til udviklingen af de unge nationer?

Pligt til solidaritet.

48. Den enkeltes pligt til solidaritet gælder også for folkene: »Det er de udviklede nationers svære pligt at hjælpe landene under udvikling«⁵³. Koncilets lære må omsættes i praksis. Selvom det er det normale, at befolkningen selv i første række skal nyde godt af de gaver, forsynet har skænket den og af sit arbejdes frugt, så kan dog intet folk gøre krav på at beholde sin rigdom alene til eget brug. Ethvert folk bør producere mere og bedre, både for at skaffe alle sine undersætter en virkelig menneskeværdig levestandard og også for at yde sin andel til udviklingen til gavn for hele menneskeheden. Overfor udviklingslandenes voksende nød må man betragte det som noget normalt, at et udviklet land ofrer en del af sin produktion for at tilfredsstille deres behov; det må også anses for normalt, at det uddanner instruktører, ingeniører, teknikere og videnskabsmænd, som stiller deres viden og kunnen til rådighed.

Overflod.

49. For at gentage det: De rige landes overflod må kom-

me de fattige lande til gode. Den lov, som før i tiden gjaldt til gunst for de nærmest pårørende, må i dag finde anvendelse på verdens samlede nødlidende. I øvrigt vil de rige være de første til at høste fordel heraf. I modsat fald vil nemlig deres fortsatte grådighed nedkalde Guds dom over dem og vække de fattiges vrede; det ville få uoverskuelige følger. Ville de civilisationer, som idag blomstrer, lukke sig inde i deres egoisme, er følgen en krænkelse af deres højeste værdier; de ville ofre viljen til at *være mere* for begæret efter at *have mere*. Og om dem vil lignelsen gælde om den rige mand, hvis mark havde båret godt, og som ikke vidste, hvor han skulle få plads til sin høst: »Gud sagde til ham: Du dåre! I denne nat kræves din sjæl af dig«⁵⁴.

Planlægning.

50. For at disse anstrengelser kan få deres fulde virkning, må de ikke spredes og isoleres, endnu mindre må de sættes op mod hinanden af prestige Grunde eller i stræben efter magt. Situationen kræver fælles planlægning. En plan er noget mere og bedre end en lejlighedsvis hjælp overladt til den enkeltes gode vilje. Den forudsætter, som vi allerede har sagt, indgående studier, fastlæggelse af mål, valg af midler, samling af kræfter for at svare til de øjeblikkelige behov og forudsete fornødenheder. Mere endnu: den rækker videre end hensynet til økonomisk vækst og social fremgang; den giver selve værket, som skal udføres, mening og værdi. Ved at indrette verden stiger mennesket selv i værdi.

En verdensfond.

51. Man må gå endnu videre. I Bombay krævede vi oprettelsen af en stor verdensfond tilvejebragt ved en del af militærudgifterne, for at komme de dårligst stillede til hjælp⁵⁵. Det som gælder for den direkte kamp mod elendigheden har også gyldighed indenfor udviklingshjælpen.

Kun et verdensomspændende samarbejde, hvis symbol og redskab dette fælles fond skulle være, ville være i stand til at overvinde ufrugtbar rivalitet og bringe en nyttig og fredelig samtale mellem alle nationer i gang.

Fordele.

52. Uden tvivl kunne to- eller flersidige overenskomster forblive bestående: de gør det muligt at erstatte, hvad der måtte være tilovers af kolonialtidens afhængighedsforhold og bitterhed med venskabelige forbindelser på grundlag af juridisk og politisk lighed. Som led i en plan for et verdensomspændende samarbejde ville de være hævet over enhver mistanke. Mistænksomheden fra modtagernes side ville formindskes. De ville have mindre at frygte af den såkaldte neo-kolonialisme, som under dække af financier og teknisk hjælp udøver politisk tryk og økonomisk tvang for at forsvare eller opnå en dominerende overledelse.

Uopsættelighed.

53. Mon nogen kan undgå at indse, at en sådan fond ville gøre det lettere på forhånd at undgå faren for en vis ødselhed, som sker på grund af frygt eller stolthed? Når så mange folk lider sult, når så mange familier lever i elendighed, når så mange mennesker stikker dybt i uvidenhed, når så mange skoler, hospitaler og rigtige boliger venter på at blive bygget, ville enhver offentlig eller privat ødselhed, enhver udgift som skyldes national eller personlig prestige, ethvert udmarvende rustningskapløb, være en utålelig forargelse. Vi skylder os selv at påtale dette. Måtte dog de ansvarlige lytte til os, før det er for sent!

Begynde en samtale.

54. Derfor er det uomgængeligt nødvendigt, at der mellem alle indledes den samtale, som vi opfordrede til i vor første Rundskrivelse, »Ecclesiam suam«⁵⁶. En sådan

samtale mellem dem, som yder midlerne, og dem, som skal modtage dem, vil muliggøre en fastsættelse af bidragets størrelse, ikke blot efter den ene parts ædelmodighed og beredvillighed, men også efter den andens virkelige behov og anvendelsesmuligheder. Udviklingslandene vil ikke længere risikere at blive tynget nede af gæld, hvis afbetaling opsluger hele gevinsten. Renter og tilbagebetaling af lånene vil kunne ordnes på for begge parter antagelige vilkår: ved at sørge for en udligning mellem vederlagsfri gaver, rentefri eller lavt forrentede lån og fristen for afskrivning. Garantier for en overenskomstmæssig og effektiv anvendelse vil kunne ydes långiverne. For det kan naturligvis ikke være meningen at understøtte dovne og snyltere. Og låntagerne kan forlange, at man ikke blander sig i deres politik eller bringer uorden i deres sociale forhold. Som suveræne stater har de ret til selv at styre deres anliggende, bestemme deres politik og frit vælge den samfundsform, der passer dem. Man må altså nå frem til et frivilligt samarbejde, et effektivt partnerskab på lige fod for at bygge en mere menneskelig verden op.

Nødvendighed.

55. Opgaven kan synes uoverkommelig i lande, hvor kampen for det daglige brød lægger beslag på alle familiens kræfter, og hvor man ikke fatter nødvendigheden af et forberedende arbejde, hvis man i fremtiden vil opnå en mindre elendig tilværelse. Netop disse mænd og kvinder bør hjælpes: man må overbevise dem om, at det er dem selv, der har ansvaret for udviklingen, og at de selv gradvist må skaffe sig midlerne dertil. Dette fælles værk vil ikke lykkes uden en forenet, udholdende og modig indsats. Men måtte dog enhver være sig klart bevidst: her gælder det livet for de fattige folkeslag, her drejer det sig om udviklingslandenes indre fred, her gælder det verdensfreden.

II. Ret og billighed i handelssamkvemmet

56. De betydelige anstrengelser, som er gjort for at hjælpe udviklingslandene finansielt og teknisk, vil være nytteløse, hvis de opnåede resultater delvis sættes ud af kraft på grund af frit spil i handelsforbindelserne mellem de rige og fattige lande. De fattiges tillid ville rokkes, hvis de fik det indtryk, at man giver med den ene hånd og tager med den anden.

Tiltagende spænding.

57. De højtindustrialiserede nationer eksporterer fremfor alt færdigvarer, mens landene med en mindre udviklet økonomi ikke har andet at sælge end landbrugsvarer og råstoffer. Takket være den tekniske udvikling stiger førstnævnte produkter hurtigt i værdi og finder god afsætning. Derimod undergår råprodukterne fra udviklingslandene store og bratte prissvingninger. Om nogen voksende merværdi er der således ikke tale. Deraf opstår store vanskeligheder for de mindre industrialiserede nationer, når de er henvist til deres eksport for at skabe balance i deres økonomi og gennemføre deres udviklingsplaner. De fattige folk forbliver fortsat fattige, og de rige bliver stadig rigere.

Liberalismens utilstrækkelighed.

58. Dette betyder, at reglen om fri handel ikke længere kan styre det internationale handelssamkvem. Fordelene ved den er utvivlsomme, når det drejer sig om partnere, som ikke er undergivet altfor ulige økonomiske vilkår: den opmuntrer til fremskridt og lønner initiativet. Det er grunden til at industrilandene heri ser en retfærdig orden. Men det holder ikke længere stik, når vilkårene fra land til land er for ulige: markedets »fri« prisdannelse kan føre til helt uretfærdige resultater. Det må erkendes,

at det her er selve grundprincippet om liberalismen som norm for samhandelen, der sættes et spørgsmålstegn ved.

Retfærdige aftaler mellem folkene.

59. Leo XIII's lære i »Rerum Novarum« gælder stadig: Partnernes samtykke i tilfælde, hvor de ikke står på lige fod, er ikke tilstrækkelig garanti for aftalens retfærdighed; reglen om aftalefrihed er altid underkastet naturrettens krav⁵⁷. Hvad der gælder om retfærdig løn mellem personer gælder også, når det drejer sig om internationale aftaler: Samhandelens økonomi kan ikke længere hvile på reglen om fri konkurrence. Det fører altfor ofte til et økonomisk diktatur. Frihandel er kun retfærdig, når den underordnes samfundets retfærdige krav.

Forholdsregler.

60. De udviklede lande har i øvrigt selv indset dette, og de bestræber sig på gennem egnede forholdsregler inden for deres egen økonomi at skabe den ligevægt, som den fri konkurrence truer med at forstyrre. Således understøtter de ofte deres landbrug på bekostning af økonomisk bedre stillede erhverv. På samme måde vil deres finans-, skatte- og socialpolitik søge at skaffe industrier, som står svagt i konkurrencen, tilsvarende gunstige vilkår for at styrke de voksende handelsforbindelser, især inden for et fællesmarked.

Internationale aftaler.

61. Heller ikke her har man lov til at anvende to slags mål. Hvad der gælder inden for nationaløkonomien, og hvad man lader gælde mellem højtudviklede lande, det gælder også handelsforbindelserne mellem rige og fattige lande. Uden helt at afskaffe det fri marked, skal man dog holde konkurrencen inden for de grænser, hvor den er retfærdig og moralsk forsvarlig og altså menneskelig. I han-

delssamkvetmet mellem udviklede og underudviklede økonomier er vilkårene for uensartede og den faktiske frihed er for ulig. Den sociale retfærdighed kræver, at den internationale handel for at kunne kaldes menneskelig og moralsk foregår mellem partnere, som har i hvert fald nogenlunde lige chancer. Dette må være målet på langt sigt. Men for at nå derhen må man allerede nu indføre virkelig ligestilling ved drøftelser og forhandlinger. Også her kunne internationale aftaler med tilstrækkeligt vide rammer vise sig nyttige: de kunne fastsætte almindelige normer til regulering af visse priser, de kunne sikre visse produktioner, og de kunne støtte industrier under opbygning. Hvem turde vel bestride, at en sådan fælles indsats i retning af mere retfærdighed i handelssamkvetmet folkene imellem ville betyde en positiv hjælp for udviklingslandene? En sådan hjælp ville ikke blot få øjeblikkelige, men også varige virkninger.

Hindringer: Nationalisme.

62. Også andre hindringer stiller sig i vejen for opbygningen af en retfærdigere verden baseret på en verdensomspændende solidaritet: Vi sigter til nationalisme og racefordomme. Det er forståeligt, at folk som først for nylig har opnået deres politiske uafhængighed værner omhyggeligt om den endnu skrøbelige nationale enhed og sætter alt ind på at bevare den. Det er ligeledes normalt, at nationer med en gammel kultur er stolte over den arv deres historie har efterladt dem. Men disse berettigede følelser bør dog forædles gennem en næstekærlighed, som omfatter alle medlemmer af menneskehedens familie. Nationalismen afskærer folkene fra deres sande vel. Den vil i særlig grad kunne anrette skade der, hvor en svag nationaløkonomi tværtimod kræver en koncentration af kræfter, viden og økonomiske midler for at kunne virkeliggøre udviklingsplanerne og forøge handels- og kultursamkvetmet.

Racestolthed.

63. Racestolthed er ikke noget, der udelukkende træffes hos unge nationer, hvor den af og til skjuler sig under rivaliteten mellem klaner og politiske partier til stor skade for retfærdigheden og som en trusel mod den indre fred. I kolonitiden hærgede racefordomme ofte i forholdet mellem kolonisterne og de indfødte. De hindrede således en frugtbar gensidig forståelse og fremkaldte megen bitterhed på grund af virkelig uret. De er stadig en hindring for samarbejdet mellem udviklingslandene og anledning til splittelse og had selv inden for staternes grænser, når den menneskelige persons umistelige rettigheder krænkes og enkeltpersoner og familier uretfærdigt underkastes en særbehandling på grund af deres race eller hudfarve.

På vej til en forenet verden.

64. Denne situation, tynget af svære trusler mod fremtiden, gør os dybt bekymrede. Men vi bevarer imidlertid håbet: til slut vil det voksende behov for samarbejde og en skærpet sans for solidaritet gøre en ende på al mistænkeliggørelse og egoisme. Vi håber, at udviklingslandene vil forstå at udnytte deres naboskab til på forenede og således udvidede områder at organisere samordnede udviklingszoner: ved at udarbejde fælles planer, koordinere deres investeringer, fordele produktionsmulighederne og organisere handelen. Vi håber også, at de internationale organisationer, som omfatter mange lande, gennem en nødvendig reorganisering vil finde veje, der gør det muligt for udviklingslandene at slippe ud af den blindgade, hvori de befinder sig, og tro mod deres egenart selv finde midlerne til deres sociale og menneskelige fremskridt.

Folkenes skæbne ligger i deres egen hånd.

65. For derhen må vi nå. Det verdensomfattende fæl-

lesskab, som dag for dag bliver mere effektivt, bør give alle folk mulighed for selv at afgøre deres skæbne. Fortiden var alt for ofte kendetegnet af voldsanvendelse mellem nationerne. Gid den dag må komme, da de internationale forbindelser vil være præget af gensidig respekt og venskab, gensidigt samarbejde og af en fælles fremgang, hvor hver især bærer sit ansvar. De yngre og svage folkeslag ønsker at spille en aktiv rolle i opbygningen af en bedre verden, hvor den enkeltes rettigheder og kald bliver mere agtet. Dette ønske er berettiget: måtte enhver lytte dertil og hjælpe til med at opfylde det.

III. En næstekærlighed som omfatter alle

66. Verden er syg. Ondet ligger mindre i manglen på naturlige hjælpemidler eller i at nogle enkelte lægger beslag på dem, end i manglen på broderskab mellem menneskene og folkeslagene.

Pligt til gæstevenskab.

67. Vi kan ikke nok fremhæve gæstevenskabet – en pligt, der udspringer af menneskelig fællesskabsfølelse og kristen næstekærlighed, og som både påhviler familierne og gæstelandets kulturelle institutioner. Især for ungdommen må der skabes flere hjem og herberger, som kan tage imod dem. For det første for at beskytte dem mod ensomhed, forladthed og angsten, som nedbryder deres moralske modstandskraft. Men også for at værne dem i den usunde situation, de befinder sig i; hvor de ligefrem tvinges til at sammenligne deres fædrelands forfærdelige fattigdom med den luksus og ødselhed, som ofte omgiver dem. Og også for at bevare dem for revolutionære doktriner og fristelsen til at gå angrebsvis til værks, som kan overvælde dem ved tanken om så megen »uforskyldt elendighed«⁵⁸. Sidst

men ikke mindst for igennem en varm og broderlig velkomst at give dem eksemplet på en sund tilværelse, sans for den sande og virksomme kristne næstekærlighed og agtelse for de åndelige værdier.

De unge studenters krise.

68. Det gør ondt, når man betænker, at talrige unge, som kommer til de højtudviklede lande for at erhverve sig den viden, den kunnen og kultur, som skulle gøre dem egnede til at tjene deres fædreland, ganske vist modtager en højt kvalificeret uddannelse, men samtidig alt for ofte mister respekten for de åndelige værdier, som var deres kostelige arv fra den kultur, hvor de er vokset op.

Fremmedarbejdere.

69. Det samme gæstevenskab skylder vi fremmedarbejderne, som ofte lever under umenneskelige forhold, fordi de må spare op af deres løn for at gøre tilværelsen noget tåleligere for deres familier, der stadig lever i usle kår på fædrenejord.

Samfundssind.

70. Vor anden formaning gælder de mennesker, som i forretningsøjemed drager til lande, der først for nylig har åbnet for en industrialisering: Industrifolk, handlende, ledere eller repræsentanter for større foretagender. Sålænge disse mennesker opholder sig i deres hjemland, skorter det ikke på deres sociale indstilling. Men hvorfor falder de så tilbage i individualismens umenneskelige principper, når de virker i udviklingslandene? Deres ledende stilling skulle tværtimod tilskynde dem til at blive foregangsmænd for det sociale fremskridt og for menneskelighedens fremme på den plads, hvor deres forretningsinteresser har anbragt dem. Netop deres sans for organisation måtte inspirere dem til at finde veje til at gøre den indfødtes arbejde

mere indbringende, til at uddanne fagarbejdere, ingeniører og afdelingsledere, til at give plads for deres initiativ, gradvist indføre dem på de højere poster og således forberede dem på i en nærmere fremtid at overtage en leders ansvar for virksomheden. Måtte i det mindste altid retfærdigheden herske i forholdet mellem foresatte og undergivne. Måtte et normalt kontraktforhold med gensidige forpligtelser være reglen. Måtte ingen, uanset hvilken stilling han indtager, uretfærdigt være udleveret en andens forgodtbe-
findende.

Udviklingshjælpere.

71. Til vor store glæde udsendes nu i større og større tal eksperter til udviklingslandene af internationale, bilaterale eller også private organisationer: »De skal ikke optræde som herrer, men som hjælpere og medarbejdere«⁵⁹. Et folk mærker meget hurtigt, om de, der kommer for at hjælpe, gør det af sand hengivenhed eller ej, om de kun bringer teknik, eller om de også indrømmer mennesket den betydning, der tilkommer det. Deres budskab kan ikke forventes at blive hørt, hvis det ikke ledsages af ægte broderlig kærlighed.

Fagfolkenes egenskaber.

72. Den nødvendige tekniske fagkundskab må altså ledsages af beviser på ægte uselvisk kærlighed. Fri for enhver form for nationalt hovmod og for det mindste skær af racefordomme må eksperterne lære at arbejde i snæver kontakt med alle. De må vide, at deres faglige viden ikke betyder en overlegenhed på alle områder. Den kultur, som har formet dem, indeholder givetvis bestanddele af en humanisme, der har gyldighed overalt i verden, men den er hverken enestående eller udelukker andre, og den kan ikke overføres på andre uden tilpasning. For den, som viser sig til disse opgaver, må det være en hjertesag at sætte

sig ind i gæstelands historie og derigennem opdage dets kulturelle væsen og rigdomme. Således vil man komme hinanden nærmere til gavn for begge civilisationer.

Dialog imellem de forskellige kulturer.

73. Mellem kulturer som mellem mennesker er det i virkeligheden den oprigtige dialog, som skaber det broderlige sindelag. Udviklingsarbejdet vil bringe folkene nærmere sammen i deres fælles anstrengelse for at opnå resultater, hvis alle, lige fra regeringerne og deres repræsentanter indtil den mest beskedne ekspert, er besjælet af en broderlig kærlighed og ledet af det oprigtige ønske om at skabe en civilisation grundet på en verdensomspændende solidaritet. Resultatet vil være en dialog med centrum i mennesket og ikke i levnedsmidler og teknik. Den vil blive frugtbar, hvis de deltagende folk derigennem får mulighed for at udvikle sig og højne deres ånd, hvis teknikerne påtager sig at virke som opdragere, og hvis undervisningen befinder sig på et så højt åndeligt og moralsk plan, at den sikrer ikke blot den økonomiske, men også den menneskelige udvikling. Så vil også efter hjælpeaktionernes afslutning de menneskelige bånd forblive bestående. Hvem kan være blind for den betydning, det ville have for freden i verden?

Appel til ungdommen.

74. Mange unge mennesker har allerede med iver og begejstring sluttet op om Pius XII's appel om at danne et missionerende lægfolk⁶⁰. Talrige har også spontant stillet sig til rådighed for officielle eller private organisationer, der samarbejder med udviklingslandene. Vi glæder os over at høre, at militærtjenesten i mange lande til dels kan afvikles som en »socialtjeneste«, d.v.s. tjeneste som sådan. Vi giver disse bestræbelser og den gode vilje de har mødt vor velsignelse. Måtte alle de, som påberåber sig Kristus, høre hans appel: »Jeg var sulten, og I gav mig at spise;

jeg var tørstig, og I gav mig at drikke; jeg var fremmed, og I tog imod, nøgen og I gav mig klæder, syg og I besøgte mig; i fængsel og I kom for at se til mig«⁶¹. Ingen kan forholde sig ligegyldig over for den skæbne, der har ramt hans brødre, som endnu lever i dyb elendighed, prisgivet uvidenhed og ofre for utryghed. Som Kristi hjerte således må også den kristnes hjerte føle medlidenhed over for denne nød: »Jeg ynkes over folkemasserne«⁶².

Bøn og handling.

75. Alle må inderligt bønfalde den Almægtige om, at menneskeheden i bevidstheden om alle disse onder med forstand og mod går i gang med at overvinde dem. Denne bøn må modsvares af hver enkelts energiske medvirken i forhold til hans kræfter og hans muligheder i kampen mod underudviklingen. Kunne blot alle mennesker, sociale grupper og nationer broderligt række hinanden hånden, kunne blot den stærke med hele sin kunnen, hele sin begejstring og hele sin uselviske kærlighed hjælpe den svage til at komme til kræfter! Bedre end nogen anden er den, der er besjælet af sand næstekærlighed, i stand til at finde frem til elendighedens årsager, til at finde midler til at bekæmpe den og beslutsomt besejre den. Fredsstifteren »går den lige vej, tænder glæde og kaster lys og nåde over menneskenes hjerter i hele verden og lærer dem hen over alle grænser at opdage broderens, vennens ansigt«⁶³.

FREMSKRIDT ER FREDENS NYE NAVN

Konklusion.

76. De alt for store økonomiske, sociale og kulturelle uligheder mellem folkene fremkalder spændinger og stridigheder og bringer freden i fare. Som vi sagde til koncilfædrene ved tilbagekomsten fra vor fredsrejse til FN: »Ud-

viklingslandenes livsbetingelser bør være genstand for vore overvejelser, bedre sagt: vor kærlighed til de fattige i denne verden – og det drejer sig om en talløs skare – må blive mere lydhør, mere aktiv og mere gavmild«⁶⁴. At bekæmpe elendigheden og imødegå uretfærdighed – det ikke blot forbedrer levevilkårene, men fremmer også det menneskelige og åndelige fremskridt og er således i hele menneskehedens interesse. Fred består ikke blot i, at våbnene tier som følge af en altid tvivlsom magtbalance. Den vokser frem af den daglige kamp for en af Gud villet orden, som består i en mere fuldkommen retfærdighed imellem menneskene⁶⁵.

Ud af isoleringen.

77. Som ophavsmænd til deres egen fremgang er folkene selv de første til at bære ansvaret for den. Men de vil ikke kunne klare det alene. Regionale overenskomster om gensidig støtte mellem de svage folk, en udvidet forståelse for hjælpearbejdet, vidtrækkende aftaler mellem partnerne om fælles planlægning, det er trinene på den udviklings vej, som fører til fred.

På vej til en effektiv verdensautoritet.

78. Dette samarbejde på internationalt plan kræver institutioner, som kan forberede, samordne og lede arbejdet så vidt, at man kan nå frem til en almindelig anerkendt retsorden. Af hele vort hjerte opmuntrer vi de organisationer, som har påtaget sig dette samarbejde inden for udviklingshjælpen, og vi ønsker, at deres autoritet må vokse. Til repræsentanterne ved De Forenede Nationer i New York sagde vi: »Deres opgave er at gøre ikke blot enkelte men samtlige nationer til brødre. Hvem indser ikke nødvendigheden af, at der gradvist bliver skabt en verdensomfattende autoritet, hvis myndighed har effektiv indflydelse på såvel det juridiske som på det politiske plan?«⁶⁶.

Berettiget håb om en bedre verden.

79. Nogle vil anse sådanne forhåbninger for utopiske. Men det kunne hændes, at deres realisme slog fejl, og at de ikke har fattet den dynamiske kraft i en verden, som ønsker at leve sammen som brødre, og som til trods for sin uvidenhed, sine fejltagelser, ja synder, sine tilbagefald i barbari, sine langvarige afvigelser fra frelsens vej, alligevel langsomt og umærkeligt nærmer sig sin Skaber. Denne vej hen imod en større menneskelighed kræver anstrengelser og ofre: men selv lidelsen yder, når den udstås af kærlighed til vore brødre, sit bidrag til hele menneskefamiliens fremgang. De kristne ved, at delagtigheden i Frelserens offer er med til at opbygge Kristi legeme i sin hele fylde: til Guds ene folk⁶⁷.

Alle er solidariske.

80. På denne vej er vi alle solidariske. Vi har villet minde alle om tragediens omfang og nødvendigheden af den opgave, der forestår. Handlingens time er nu inde: så mange uskyldige børns liv, så mange ulykkelige familiers adgang til en menneskeværdig tilværelse, freden i verden og civilisationens fremtid står på spil. Alle mennesker og alle folk må være sig deres ansvar bevidst.

Slutappel

Katolikker.

81. Først til alle vore egne sønner retter vi vor indtrængende bøn. I udviklingslandene som i de øvrige lande må lægfolket betragte det som deres specielle opgave at sørge for fornyelsen af den verdslige orden. Hvis det er den kirkelige øvrigheds rolle med bindende virkning at lære og fortolke moralens grundsætninger på dette område, så påhviler det lægfolket i selvstændig indsats uden passivt at afvente forordninger og direktiver at gennemtrænge tanke-

gang og sædvaner, love og alle samfundets strukturer med den kristne ånd⁶⁸. Forandringer er nødvendige, dybtgående reformer er uundgåelige: Uden tøven må katolikkerne sætte ind for at indgive disse reformer evangeliets ånd. Vi beder vore katolske sønner i de mere velhavende lande om at stille deres kunnen og deres aktive medvirken til rådighed for de offentlige eller private, civile eller religiøse organisationer, som er sat ind for at løse udviklingslandenes vanskeligheder. Det vil sikkert være dem en hjertesag at være blandt de første af dem, som arbejder på at virkeliggøre en international moral byggende på ret og billighed.

Kristne og troende.

82. Vi er sikker på, at alle vore kristne brødre vil fordoble deres fælles og forenede anstrengelser for at hjælpe verden til at gøre ende på egoisme, hovmod og indbyrdes stridigheder, til at overvinde ærgerrighed og uretfærdighed, til at åbne vejen for alle til et mere menneskeværdigt liv, hvor enhver bliver elsket og hjulpet som ens næste og som ens broder. Endnu dybt bevæget af det uforglemmelige møde med vore ikke-kristne brødre i Bombay opfordrer vi dem til af hele deres hjerte og med hele deres forstand at arbejde med til, at alle menneskebørn får lov til at leve et liv, som er Guds børn værdigt.

Mennesker af god vilje.

83. Endelig henvender vi os til alle mennesker af god vilje, som er sig bevidst, at fredens vej går igennem fremskridtet. Delegerede ved de internationale organisationer, statsmænd, publicister, opdragere, alle hver på sin plads er I med til at bygge en ny verden op. Vi bønfaller Gud den Almægtige om, at oplyse jeres forstand og styrke jeres mod til at vække den offentlige mening og trække folkene med jer. Opdragere! jeres opgave er den allerede i barnealderen at vække kærligheden til de nødstedte folk. Pub-

licister! I må åbne vore øjne for, hvad der allerede er gjort for at opmuntre folkene til at hjælpe hinanden, og vise os synet af nøden, som menneskene så let glemmer for at berolige deres samvittighed! De rige skal i det mindste vide, at de fattige står ved deres dør og spejder efter levningerne fra deres festmåltid.

Statsmænd.

84. Statsmænd! I har pligt til at samle jeres folk til en mere virksom og verdensomfattende indsats, og i første række få dem til at indskrænke deres luksus og ødselhed for at fremme udviklingen og redde freden! Delegerede ved de internationale organisationer! det afhænger af jer, om de farlige og ufrugtbare magtblokke skal gøre plads for et venskabeligt, fredeligt og uselvsk samarbejde for en solidarisk udvikling af hele menneskeheden, hvor alle mennesker har mulighed for udfoldelse.

De vise.

85. Hvis det er rigtigt, at det går skævt i verden, fordi der ikke tænkes nok, så påkalder vi alle mennesker, der gør sig dybere tanker, vismændene, om de nu er katolikker, kristne, eller de som ærer Gud, som tørster efter et højere væsen, efter retfærdighed og sandhed: alle mennesker af god vilje. Efter Kristi eksempel vover vi indtrængende at bede jer: »Søg og I skal finde«⁶⁹, læg vejen fri, som gennem gensidig hjælp, fordybet viden og forøget hjertensgodhed fører til et liv som brødre i et sandt verdensomspændende menneskeligt fællesskab.

Alle må gå i gang.

86. Alle I, som har hørt de nødlidende folks råb, alle I, som gør jer anstrengelser for at svare derpå, I er den gode og sande udviklings apostle. Den består ikke i en egoistisk og selvglad rigdom, men i en økonomi, som tjener

mennesket, i det daglige brød til alle, kilden til broderskab og tegnet på Guds forsyn.

Velsignelse.

87. Af ganske hjerte velsigner vi jer, og vi opfordrer alle mennesker af god vilje til broderligt at slutte sig til jer. For hvis fremskridtet er fredens ny navn, hvem vil da ikke arbejde med derpå af alle kræfter? Ja, vi indbyder alle til at svare på vort nødråb i Herrens navn.

Vatikanet, påskefesten 26. marts 1967

PAULUS P. P. VI

NOTER

1. Jfr. Acta Leonis XIII., t. XI(1892)97-148.
2. Jfr. AAS 23(1931)177-228.
3. Jfr. AAS 53(1961)410-464.
4. Jfr. AAS 55(1963)257-304.
5. Jfr. især: Radiobudskab af 1. Juni 1941 til 50-årsdagen for Rerum Novarum: AAS 33(1941)195-205; Julebudskab 1942: AAS 35(1943)9-24; Tale til en gruppe arbejdere i anledning af den årlige mindefest for Rerum Novarum af 14. Maj 1953: AAS 45(1953)402-408.
6. Jfr. Rundskrivelse Mater et Magistra, 15. Maj 1961: AAS 53 (1961)440.
7. Gaudium et Spes Nr. 63-72: AAS 58(1966)1084-1094.
8. Motu Proprio, Catholicam Christi Ecclesiam, 6. Januar 1967: AAS 59(1967)27.
9. Rundskrivelse Rerum Novarum, 15. Maj 1891: Acta Leonis XIII.,t.XI(1892)98.
10. Gaudium et Spes nr. 63,§3.
11. Jfr. Lk.7,22.
12. Gaudium et Spes nr. 3, §2.
13. Jfr. Rundskrivelse Immortale Dei, 1. November 1885: Acta Leonis XIII., t.V (1885)127.
14. Gaudium et Spes nr. 4, §1.
15. L.-J. Lebreton OP, Dynamique concrète du développement (Economie et Humanisme) (Paris 1961), Les Editions Ouvrières, 28.

16. 2 Thess 3,10.
17. Jfr. J. Maritain, Les conditions spirituelles du progrès et de la paix, i Rencontres des cultures á l'UNESCO sous le signe du Concile oecuménique Vatican II(Paris 1966)Mame 66.
18. Jfr. Mt 5,3.
19. Gen. 1,28.
20. Gaudium et Spes nr. 69, §1.
21. 1. Jo, 3,17.
22. De Nabuthe c. 12.n. 53 PL 14,747 – jfr. R. Palanque, Saint Ambroise et l'empire romain (Paris 1953) de Broccard, 336 ff.
23. Brev til Semaine sociale i Brest, i: L'homme et la révolution urbaine (Lyon 1965) Chronique sociale, 8 f.
24. Gaudium et Spes nr. 71, §6.
25. Jfr. ibid. nr. 65,§3.
26. Rundskrivelse Quadragesimo Anno. 15. Maj 1931: AAS 23 (1931)212.
27. Jfr. f.eks. Colin Clark, The conditions of economic progress (London 1960) Macmillan & Co, (New York) St. Martin's Press, 3-6.
28. Brev til Semaine sociale i Lyon, i: Le travail et les travailleurs dans la société contemporaine (Lyon 1965) Chronique sociale, 6.
29. Jfr. f.eks. M.-D. Chenu OP, Pour une théologie du travail (Paris 1955) Editions du Seuil.
30. Mater et Magistra: AAS(1961)423.
31. Jfr. f.eks. Oswald von Nell-Breuning SJ, Wirtschaft und Gesellschaft bd. 1 Grundfragen (Freiburg 1956-Herder), 183-184.
32. Ef. 4,13.
33. Jfr. f.eks. Mgr.M.Larrain Errazuriz, biskop af Talca (Chile), præsident for CELAM, Hyrdebrev om udviklingen og freden (Paris 1965) Pax Christi.
34. Gaudium et Spes nr. 25, §4.
35. Mater et Magistra: AAS 53(1961)414.
36. L'Osservatore Romano, 11. September 1962.
37. Jfr. Mt. 19,6.
38. Gaudium et Spes, nr. 52, §2.
39. Jfr. ibid. nr. 50-51 (og nr. 14), nr. 87, §2, og 3.
40. Ibid. nr. 15, §3.
41. Mt. 16,26.

42. Gaudium et Spes nr. 57, §4.
43. Ibid. nr. 19, §2.
44. Jfr. f.eks. J. Maritain, L'humanisme intégral (Paris 1936) Aubier.
45. H.de Lubac SJ, Le drame de l'humanisme athée (Paris 1945) Spes, 10.
46. Pensées, ed. Brunschvicg nr. 434 – jfr. M. Zundel, L'homme passe l'homme (Cairo 1944) Editions du lien.
47. Tale til repræsentanterne for de ikke-kristne religioner, 3. december 1964: AAS 57 (1964)132.
48. Jak. 2,15 f.
49. Jfr. Mater et Magistra: AAS 53(1961)440.
50. Jfr. AAS 56(1964)57-58.
51. Jfr. Encicliche e Discorsi di Paolo VI (Rom 1966) ed. Paoline, t. IX., 132-136.
52. Jfr. Lk. 16,19-31.
53. Gaudium et Spes nr. 86, §3.
54. Lk.12,20.
55. Budskab til verden givet til journalisterne, der ledsagede Paven på rejsen til Bombay, 4. dec. 1964: AAS 57(1965)135.
56. Jfr. AAS 56(1964)639 f.
57. Jfr. Acta Leonis XIII, t.XI(1892)131.
58. Jfr. ibid. 98.
59. Gaudium et Spes nr. 85, §2.
60. Rundskrivelse Fidei Donum, 21. april 1957: AAS 49 (1957) 246.
61. Mt. 25,35-36.
62. Mk. 8,2.
63. Johannes XXII's tale i anledning af overrækkelsen af Balzanprisen, 10. Maj 1963: AAS 55(1963)455.
64. AAS 57(1966)896.
65. Jfr. Rundskrivelse Pacem in terris, 11. april 1963: AAS 55 (1963)301.
66. AAS 57 (1965)880.
67. Jfr. Ef. 4,12; Lumen Gentium nr. 13.
68. Jfr. Apostolicam Actuositatem nr. 7,13-24.
69. Lk, 11,9.